

УДК 336.6

**Сокровольська Н. Я.**

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

**Хамига Ю. Я.**

Тернопільський національний економічний університет

### **ФІНАНСОВЕ ШАХРАЙСТВО: ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТА МЕТОДИ БОРОТЬБИ**

Досліджено основні види фінансового шахрайства в Україні. Проаналізовано його вплив на розвиток вітчизняних організацій. Запропоновано шляхи попередження та методи боротьби з фінансовим шахрайством у країні.  
**Ключові слова:** шахрайство, організації, фінансове шахрайство, економічна злочинність, хабарництво, корупція.

**Постановка проблеми.** Українські організації, усвідомлюючи ризики фінансового шахрайства, намагаються забезпечити себе від утрат фінансових ресурсів, але такі намагання часто недостатньо результативні. Причина полягає у тому, що шахраї швидко адаптуються до діяльності організацій, яка спрямована на виявлення фінансового шахрайства. Через це боротьба організацій із проявами фінансового шахрайства швидко втрачає актуальність, оскільки навіть незначні новації та зміни в діяльності шахраїв применшують ефективність його виявлення. Завадити такому стану речей допоможе ефективне вивчення можливих варіантів фінансового шахрайства в організаціях як України так і світу, попередження його виникнення та методів боротьби з ним.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теоретичне підґрунтя дослідження фінансового шахрайства заклали вітчизняні й зарубіжні вчені, зокрема: А. Мамишев, С. Чернявський,

Дж. Уеллс, О. Глебов, В. Бахін, Р. Белкін, А. Волобуєв, Ю. Грошовий, О. Долженков, І. Козаченко, В. Лисиченко, Г. Матусовський, Д. Никифорчук, М. Погорецький, М. Шумило та ін.

Проблеми протидії економічній злочинності та фінансовому шахрайству стали предметом наукових досліджень учених і в галузі кримінального права, кримінології та фінансово-правових дисциплін: В. Глушкова, Н. Гурорової, О. Джужі, О. Дудорова, Ю. Дьоміна, А. Закалюка, О. Кальмана, О. Копана, Р. Калюжного, В. Коваленка, О. Користіна, М. Корнієнка, О. Костенка, П. Яні, В. Ларічева, В. Лунеева, М. Мельника, А. Савченка, Р. Сатуєва, В. Тація, Л. Стрельбицької, Є. Стрельцова, М. Хавронюка, В. Шакуна, О. Ярмиша та ін.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Шахраї постійно адаптують свої маніпуляції до середовища функціонування організацій та їхньої діяльності, яка спрямована на

боротьбу з фінансовим шахрайством. Цим применшується загальна результативність заходів організацій, спрямована на запобігання втратам фінансових ресурсів ними та їхніми клієнтами внаслідок фінансового шахрайства. У зв'язку із цим постає завдання створення абстрактної моделі фінансового шахрайства в організаціях, а саме моделі, яка враховувала б властивості фінансового шахрайства, за якими можливо виявити його незалежно від виду та варіацій здійснення в організаціях.

**Мета статті** полягає в ефективному попередженні та вивченні методів боротьби з фінансовим шахрайством в українських організаціях.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Зазвичай виділяють три умови фінансового шахрайства, за яких можуть виникати його прояви [1, с. 80]:

1. Спонука/тиск. Менеджмент або працівники піддаються тиску, що може мотивувати виникнення шахрайства.

2. Сприятлива ситуація. Певні обставини (наприклад, відсутність або неефективність контролю чи схильність менеджменту до нехтування ним), що уможливають шахрайські дії.

3. Схильність/виправдання. Ті, хто бере участь у шахрайстві, здатні на такі дії, оскільки не вважають їх неприпустимими, можуть свідомо та навмисно вдаватися до відповідних учинків.

Кожна із зазначених груп умов може функціонувати самостійно, а їх взаємодія у будь-якій комбінації матиме синергійний ефект у частині формування сприятливого середовища для зростання ризику шахрайства.

Слід зазначити, що третій складник «схильність/виправдання шахрайства» є найбільш складним із погляду попередження, оскільки вимагає не тільки верховенства права та безумовного застосування закону до всіх членів суспільства, а й несе суттєве етичне навантаження, тому навіть після встановлення верховенства права схильність до шахрайства буде залишатися досить сильною. Етичні принципи не можна запровадити законодавчим актом протягом одного дня, на їх формування та утвердження потрібні роки, а то й десятиліття.

Результати всесвітнього дослідження економічних злочинів та фінансового шахрайства в 2018 р. свідчать, що 48% українських організацій постраждали від випадків економічних злочинів та шахрайства протягом останніх двох років порівняно із 43% у 2016 р. [2].

Хабарництво та корупція залишаються одними з основних видів економічних злочинів, негативний вплив яких зазнають українські організації: 73% респондентів відповіли, що їхні організації стали жертвами випадків хабарництва та корупції протягом останніх двох років. До п'ятірки найбільш поширених видів економічних злочинів та шахрайства також входять: незаконне привласнення майна, шахрайство у сфері закупівель, шахрайство у сфері управління персоналом та кіберзлочини.

Незважаючи на той факт, що обізнаність українських організацій щодо випадків шахрайства зростає, за результатами цього річного дослідження кожен сьомий випадок шахрайства в організації був виявлений випадково.

Коли цифрові технології активно розвиваються, вони набувають подвійного значення: є водночас і загрозою для організації, і засобом її захисту. У сучасних реаліях цифрові технології

охопили всі аспекти діяльності організації, водночас вони використовуються для скоєння економічних злочинів та шахрайства. Проте коли йдеться про застосування новітніх інструментів та методів для виявлення шахрайства та реагування на нього (наприклад, аналітика даних, тестування транзакцій, моніторинг електронної пошти), українські організації відстають від решти країн світу. Крім того, більшість організацій в Україні недостатньо підготовлена до кібератак, лише кожна третя організація в Україні має програму кібербезпеки.

Топ-5 видів економічних злочинів та шахрайства в 2016–2018 рр. наведено в табл. 1 [2].

Таблиця 1  
Топ-5 видів економічних злочинів та шахрайства в 2016–2018 рр., %

Види злочинів	Роки	
	2018	2016
Хабарництво та корупція	73	56
Незаконне привласнення майна	46	62
Шахрайство у сфері закупівель	33	25
Шахрайство у сфері управління персоналом	33	4
Кіберзлочини	31	24

Результати дослідження за 2018 р. свідчать, що 36% випадків шахрайства були скоєні третьою стороною (у світі – 40%), а 56% випадків скоєні співробітниками організації (у світі – 52%). Інші респонденти або не знали, або утримались від відповіді.

Необхідно зазначити, що 55% із 56% випадків, скоєних співробітниками організацій, були вчинені її вищим керівництвом порівняно із 27%, зазначеними у 2016 р. 70% українських респондентів відповіли, що основною причиною, що спонукала співробітника у їхній організації до вчинення шахрайства була можливість його скоїти.

З кожним роком випадки фінансового шахрайства стають усе більш публічними та видимими, проте далеко не всі випадки виявлено.

Рівень фінансового шахрайства в Україні виріс із 43% у 2016 р. до 48% у 2018 р. Насправді ці цифри значно більші, враховуючи невиявлені випадки та приховані.

Неважливо, чи випадок фінансового шахрайства був один, чи організація стала жертвою системного шахрайства – розголошення цього факту громадськості може завдати серйозної шкоди репутації організації.

Результати дослідження свідчать, що від фінансового шахрайства найбільше постраждали їхня репутація/бренд організацій (50%), відносини з бізнес-партнерами (42%) та взаємодія з регуляторами (38%).

Проте це ще не всі негативні наслідки. Коли репутації організації нанесений удар, це, своєю чергою, негативно впливає на її працівників. 58% українських організацій відзначили погіршення професійної етики та поведінки працівників унаслідок найбільш суттєвих випадків шахрайства.

Першим кроком на шляху протидії фінансовому шахрайству є оцінка ризиків.

Незважаючи на збільшення витрат на боротьбу з фінансовим шахрайством, багато українських організацій усе ще не займаються профілактикою шахрайства, а лише реагують або захищаються, коли шахрайство вже вчинено.

Лише 40% організацій в Україні проводять загальну оцінку ризиків фінансового шахрайства

протягом останніх років. Близько третини українських організацій проводять оцінку вразливості до кіберзлочинів.

Та ж негативна тенденція спостерігається в більш фокусній оцінці ризиків критичних напрямів діяльності організацій: протидії хабарництву та корупції, боротьбі з відмиванням коштів або застосуванні санкцій та дотриманні вимог експортного контролю.

Крім того, лише 27% українських організацій проводили перевірку дотримання законодавства у сфері протидії хабарництву та корупції в процесі придбання/поглинання іншого бізнесу (порівняно із 45% організацій у світі).

Кожна п'ята організація (17%) взагалі ніколи не проводила оцінку ризиків протягом останніх років [2].

Сьогодні українським організаціям нагально необхідно протидіяти фінансовому шахрайству, поки воно не стало системним. Оцінка ризиків шахрайства може допомогти організаціям у виявленні конкретних шахрайських схем, притаманних для них, на які необхідно звертати увагу.

Найпоширенішими видами фінансового шахрайства в українських організаціях залишаються: хабарництво та корупція, незаконне привласнення майна та шахрайство у сфері закупівель.

Проте до п'ятірки найпоширеніших видів фінансового шахрайства в українських організаціях останнім часом увійшло шахрайство у сфері управління персоналом, розділивши третє та четверте місця з шахрайством у сфері закупівель. Не здають своїх позицій і кіберзлочини, які залишаються у п'ятірці найпоширеніших видів шахрайства в українських організаціях.

Необхідно зазначити, що рівень хабарництва та корупції в українських організаціях виріс із 56% у 2016 р. до 73% у 2018 р. У світі лише 25% організацій стикалися з випадками хабарництва та корупції, що майже втричі менше порівняно з українськими організаціями. Також кожна третя українська організація (33%) отримувала пропозицію дати хабаря. Викликає занепокоєння той факт, що 23% українських респондентів очікують, що хабарництво та корупція з-поміж інших видів фінансового шахрайства будуть найбільш суттєвими для їхніх організацій із погляду фінансових збитків або інших наслідків.

Показник випадків незаконного привласнення майна, беззмінний лідер у категорії фінансового шахрайства, навпаки, зменшився з 62% у 2016 р. до 46% у 2018 р. Падіння показника цього виду фінансового шахрайства може бути наслідком посилення контролю в українських організаціях та збільшення інвестицій у засоби для запобігання йому, які починають демонструвати свою ефективність.

Результати дослідження за 2018 р. показали, що 33% організацій в Україні стикалася з шахрайством у сфері закупівель, що на 11% більше, ніж в організаціях у світі. Так, часто випадки шахрайства у сфері закупівель трапляються в організаціях, які неефективно перевіряють постачальників на доброчесність та відсутність у них конфлікту інтересів та які не мають механізмів контролю над вибором постачальників, укладанням із ними договорів та процесом оплати за їхні товари та послуги.

Шахрайство у сфері управління персоналом розділило третє та четверте місця серед видів шахрайства в українських організаціях порівняно з восьмим місцем в організаціях у світі. Крім того,

останніми роками відбулося стрімке зростання частки українських організацій, які повідомили про цей вид економічного злочину: 33% у 2018 р. порівняно з 4% у 2016 р. [2].

Зростання обізнаності про фінансове шахрайство у сфері управління персоналом та його сприйняття як справжнього шахрайства, а не як «оптимізацію витрат» – це, безумовно, позитивна тенденція, оскільки цей вид шахрайства може значно погіршити професійну етику та поведінку працівників, а також їх лояльність до організації.

Кількість кіберзлочинів, яких зазнають організації, неухильно зростає з року в рік, і цей вид економічного злочину несе високий ризик як для організацій комерційного, так і державного сектору. У 2018 р. відбулося зростання числа кіберзлочинів проти організацій в Україні на 7% порівняно з 2016 р. Розвиток технологій призвів до виникнення низки нових загроз для організацій, серед яких – шкідливе програмне забезпечення, фішинг, сканування мережі та атаки методом підбору паролю. Отже, організаціям в Україні слід приділити максимальну увагу цьому виду фінансового шахрайства [2].

У багатьох вітчизняних організаціях функції управління ризиками закріплено за окремими підрозділами і рідко розглядаються як єдине стратегічне ціле. Такий підхід може призвести до того, що ті чи інші сфери діяльності організації залишаються неохопленими, тож випадки шахрайства можна дуже легко замовчувати чи вважати проблемою інших підрозділів попри негативний вплив такого підходу на загальну ефективність заходів із запобігання шахрайству, фінансові результати та відносини з регуляторами.

Розроблення та впровадження механізму співробітництва та координації різних підрозділів організації, відповідальних за розслідування випадків фінансового шахрайства, за управління ризиками шахрайства та за звітування Правлінню або регуляторам, дадуть змогу організації підвищити ефективність оцінки та управління ризиками на горизонтальному рівні, а також урахувати їхні принципи в процесі прийняття стратегічних рішень. Це важливий крок, який допоможе подолати нескоординованість дій основних підрозділів, до чітких функцій входить протидія шахрайству, та, зрештою, дасть змогу вивести шахрайство з тіні.

Останнім часом відбулося значне збільшення випадків шахрайства в українських організаціях, скоєних співробітниками (з 28% у 2016 р. до 56% у 2018 р.), з-поміж яких частка шахрайства, скоєного вищим керівництвом, також суттєво зросла (з 27% у 2016 р. до 55% у 2018 р.) [2].

Більше того, протягом останніх двох років шахрайство, скоєне співробітниками організації, майже в два рази більше, ніж шахрайство, скоєне третіми сторонами.

Та попри ці факти найбільшою «білою плямою» організації під час протидії шахрайству і водночас однією з найсерйозніших її загроз часто є не її працівники, а її контрагенти. Це треті сторони, з якими організація має регулярні та прибуткові відносини: агенти, постачальники та клієнти. Іншими словами, це ті фізичні та юридичні особи, від яких організації очікують певну взаємну довіру, але які натомість можуть красти в організації.

Отже, організаціям в Україні варто посилити управління ризиками щодо взаємодії з третіми сторонами (корпоративна розвідка, перевірка доброчесності контрагентів) як основний захід із запобігання випадкам фінансового шахрайства.

Цифрові технології активно розвиваються, проте набувають подвійного значення: вони водночас є й загрозою для організації, й засобом її захисту.

У сучасних реаліях цифрові технології охопили всі аспекти діяльності організації, вони використовуються для скоєння фінансового шахрайства. Через це всі ми спостерігаємо ефект замкненого кола: рік за роком технології стають дедалі прогресивнішими, що, своєю чергою, створює простір для збільшення випадків шахрайських дій. Тож організаціям не залишається іншого виходу: вони змушені бути готовими реагувати на дедалі складніші типи шахрайських схем.

Якщо сучасні технології використовувати оптимально, вони можуть стати цінним інструментом для захисту організації.

Хід прогресу зупинити неможливо, тож сьогодні організаціям доступний величезний вибір із-поміж інноваційних та надсучасних технологій для захисту від шахрайства. Проте коли йдеться про застосування новітніх інструментів та методів, українські організації відстають від решти країн світу.

З кожним днем зростають обсяги ділової активності в Інтернеті. Як споживачі, так і організації дедалі сильніше залежать від ІТ. Поширення Інтернету та поява у повсякденному житті новітніх електронних засобів зробили шахрайство більш витонченим та оригінальним. «Індустрія 4.0» («Четверта промислова революція», «Індустріальний Інтернет», «Фабрика цифрових технологій») спрямована на повномасштабне переведення всіх фізичних активів і процесів на цифрові технології та їх інтеграцію у цифрові екосистеми з партнерами в ланцюжку створення доданої вартості.

Це змінило спосіб ведення бізнесу та функціонування організацій – ми постійно дізнаємося про нові розумні пристрої: смартфони, смарт-телевізори, смарт-автомобілі тощо. Інноваційні рішення дають змогу машинам спілкуватися та приймати рішення, а технології штучного інтелекту, робототехніки, дронів та 3D-друку трансформують способи виробництва продукції та виконання повсякденних робочих завдань людиною.

ІТ-рішення вже стали базовим інструментарієм для функціонування організацій, тоді як ІТ-організації виходять і на інші ринки: роздрібна торгівля, фінансовий сектор, ринок виробництва та збуту автомобілів. Та це ще не все: ІТ рішення створюють нові ринки та послуги, замінюючи собою роботу, яку раніше виконувала людина.

Та разом із тим «Індустрія 4.0» створює для організацій нові загрози, серед яких – кібератаки, корпоративне шпигунство та багато інших. У цьому контексті інформаційна безпека стає невід'ємним компонентом успішного функціонування організації.

Наведемо деякі характеристики та виклики сучасного цифрового шахрайства [3. с. 126]:

– нові цифрові продукти створюють простір для нових видів атак. Раніше для того щоб вивести продукцію на ринок, організації співпрацювали з торговельними посередниками, дистриб'юторами та роздрібними мережами. Сьогодні ж організації активно використовують цифрові платформи, які поєднують їх безпосередньо зі споживачами та створюють можливість для істотно різноманітніших видів атак, а отже, і шахрайства. Тож не дивно, що багато споживачів й досі не довіряють Інтернет-магазинам та платформам, адже в них є причини хвилюватися за безпеку своїх персональних даних чи недовіряти оплаті через Інтернет;

– треті сторони використовують дедалі складніші технічні засоби. Цифрове шахрайство стає дедалі складнішим, продуманим та руйнівним. Лише один із багатьох прикладів – кібератака на магістральну електромережу України. Хакери змогли успішно проникнути до інформаційних систем трьох енерготоргівельних компаній в Україні та тимчасово припинити постачання електроенергії кінцевим споживачам. Унаслідок цієї атаки близько 230 тис. громадян залишилися без електроенергії протягом 1–6 годин;

– політично мотивовані кібератаки виходять на арену. За останні роки кібератаки стали доволі поширеним явищем. Та сьогодні організації та державні органи у всьому світі потерпають від нового гравця – кібератак, профінансованих державами, здійснених хакерами з політичних чи ідеологічних мотивів та вчинених терористичними організаціями. Для цих зловмисників кібератака – це засіб не збагачення, а досягнення тих чи інших геополітичних цілей: порушення діяльності держав, викрадення персональних даних та інтелектуальної власності, збір інформації про структуру інформаційних систем та програмного забезпечення, отримання даних для віддаленого доступу до критично важливої інфраструктури.

**Висновки.** Підсумовуючи, зазначимо, що фінансове шахрайство є явищем, від якого потерпають усі без винятку країни світу. Однак країни з хорошою інвестиційною репутацією та чітко визначеними стратегічними орієнтирами економічного і соціального розвитку намагаються постійно вдосконалювати заходи попередження фінансового шахрайства. Як свідчить досвід зарубіжних країн, недостатньо просто криміналізувати такі злочини, необхідно сприяти тому, щоб інформація про переміщення фінансових потоків на фінансовому ринку була максимально прозорою. Крім того, регулятори фінансового ринку мають не тільки співпрацювати між собою, а й попереджати випадки уникнення покарання за шахрайські дії або участь у схемах легалізації коштів, зароблених злочинним шляхом.

#### Список використаних джерел:

1. Мамишев А.В. Ризикоорієнтований підхід до виявлення аудитором фінансових шахрайств і злочинів із відмивання грошей. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 80–88.
2. Всесвітнє дослідження економічних злочинів та шахрайства 2018 року: результати опитування українських організацій. URL: [pwc.com/ua/gecfs/ua](http://pwc.com/ua/gecfs/ua).
3. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
4. Уэллс Дж.Т. Справочник по предупреждению и выявлению корпоративного мошенничества; под научн. ред. М.С. Суханова; пер. с англ. М.С. Суханова, Ю.Ю. Смирской, В.Л. Артемова. М.: Маросейка, 2008. 480 с.
5. Глебов О.А. Актуальные методы противодействия мошенничеству. *Банковское дело*. 2014. № 9. С. 74–76.



**Сокровольская Н. Я.**

Черновицкий национальный университет имени Ю. Федьковича

**Хамига Ю. Я.**

Тернопольский национальный экономический университет

#### ФИНАНСОВОЕ МОШЕННИЧЕСТВО: ПУТИ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И МЕТОДЫ БОРЬБЫ

**Резюме**

Исследованы основные виды финансового мошенничества в Украине. Проанализировано его влияние на развитие отечественных организаций. Предложены пути предупреждения и методы борьбы с финансовым мошенничеством в стране.

**Ключевые слова:** мошенничество, организации, финансовое мошенничество, экономическая преступность, взяточничество, коррупция.

**Sokrovska N. Y.**

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

**Hamiga Y. Y.**

Ternopil National Economic University

#### FINANCIAL SWINDLE: WARNING WAYS AND STRUGGLE METHODS

**Summary**

The basic types of financial swindle are investigational in Ukraine. His influence is analysed on development of home organizations. Warning ways and methods of fight offer against a financial swindle in a country.

**Key words:** swindle, organizations, financial swindle, economic criminality, bribery, corruption.